

Токтомамбетова К.К.

ЖАШЫ ЖЕТЕ ЭЛЕК УКУК БУЗУУЧУЛАРДЫН УКУГУН КОРГОО ЖӨНҮНДӨ

Токтомамбетова К.К.

О ЗАЩИТЕ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПРАВОНАРУШИТЕЛЕЙ

Toktomambetova K.K.

ON THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF JUVENILE OFFENDERS

УДК:327.8/575

С уголовно-правовой, уголовно-процессуальной, криминологической точек зрения особенно актуальными в настоящее время являются вопросы защиты прав несовершеннолетних, подозреваемых, обвиняемых и признанных виновными в совершении преступления, а также вопросы ограничения их прав и свобод.

Since criminal law, criminal procedure, criminological perspectives particularly relevant at the moment are the protection of the rights of minors, suspects, accused and convicted of a crime, as well as issues of restricting their rights and freedoms.

Кылмыш-укуктук жана криминологиялык түшүнүктө алганда жашы жете элек укук бузуучулардын укугун коргоо жана сактоо маселелери адамдын жана жарандын укук менен эркиндигин коргоонун милдеттүү түрдө конституциялык мүнөздөмөсүнө кайрылууну боолголот. Жашы жете электердин макамынын конституциялык-укуктук негиздери Кыргыз Республикасынын Конституциясында өз алдынча көрсөтүлгөн эмес, болгону жалпы жарандын конституциялык макамынын негизги жол-жоболорунан аныктоо аракети болот. Юридикалык илимде белгилүү болгондой укуктук макам түшүнүгүн аныктоонун бир нече ыкмалары бар. Маселен, Л.С. Явич «укуктук макам – бул мамлекеттеги жарандын чыныгы абалын юридикалык туюндуруу же бекитүү» деп эсептейт. М.С.Строговичтин оюу боюнча, укуктук макамда жарандардын үстүндө жатуучу мыйзам тарабынан каралган укук жана милдеттердин мазмуну турат деп эсептейт. Кээ бир авторлор укуктук макамды аныктоодо субъектин укуктук мүмкүнчүлүктөрүнүн, милдеттеринин жана жоопкерчиликтеринин жалпы комплекстүү жыйындысын, мындан сырткары укуктук абалдын ар тараптуулугун мүнөздөөчү каражаттарды кошуп келишет [1. С. 685].

А.В. Заряев менен В.Д. Малков белгилегендей, жарандын укуктук макамын аныктоодо жаран кандайдыр бир укуктук мамилеге катыша алууга мүмкүндүк түзгөн укуктардын жыйындысын түшүнүү керек. Бул түшүнүк «укук субъективдүүлүк» түшүнүгүнө синонимдеш [2. С. 35].

Ал эми Т.Н. Радьконун боолголоосу боюнча алганда, укуктук макам менен укук жөндөмдүүлүктү толук түрдө дал келет деп эсептөө менен биз аны каалайбызбы же каалабайбызбы укуктук макам өз алдынча укуктук кубулуш катары маңызын жоготот. Т.Н. Радьконун оюна макул болбой коюуга мүмкүн

эмес, анткени, укуктук макам – бул бир жактын мамлекеттин жараны экендигин мүнөздөөчү укуктук категория. Укуктук макамды ар түрдүү укуктук актыларды чыгаруу аркылуу мамлекеттик бийлик гана өзгөртүшү мүмкүн. Укуктук макам – бул мамлекеттин органдары жана кызмат адамдары тарабынан бардык укук жана милдеттердин жарандарга карата так аткарылуусун талап кылуу үчүн болгон жарандын юридикалык мүмкүнчүлүгү [1. С. 686, 689–690]. Ошентип, жогоруда айтылгандарды эске алуу менен жашы жете электин макамы – бул укуктук категория деген жыйынтык чыгарууга болот.

Ал эми жашы жете элек укук бузуучунун укуктук макамын аныктоодо бир аз тактоо зарыл. Г.Г. Смагиндин көз каршы боюнча, жашы жете элек укук бузуучунун конституциялык-укуктук макамы катары кылмышка шектелип жаткан 14 жаштан 18 жашка чейинки өз аракетине жооп бере алган жактын коом жана мамлекет тарабынан таанылуучу, сакталуучу, корголуучу т.а. Конституциялык нормалар аркылуу бекитилген укук, эркиндик жана милдеттеринин жыйындысын түшүнүү керек.

Жогоруда берилген аныктамаларга талдоо жүргүзүү аркылуу, учурда Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында “жашы жете электер” деген так түшүнүк жок экендигин эске алуу абзел. Укуктук ар кайсы тармактарында бир эле түшүнүктү колдонуу боюнча терминологиялык айкалышпастык байкалып келет.

КР Жарандык Кодексине ылайык жашы жете электер – бул:

- 14 жашка чейинкилер, бул категория Жарандык Кодексте өспүрүмдөр деп берилген (КР ЖК 63-бер, 1-пункт);
- 14 жаштан 18 жашка чейинкилер (КР ЖК 61-бер);
- 16 жаштан 18 жашка чейинкилер (КР ЖК 62-бер) [3. С.43–44].

Үй-бүлө укугунда башкача түшүндүрмө берилет. КР Үй-бүлө Кодексине ылайык 59-берен 1-пункт 18 жашка жете элек жак өспүрүм деп таанылат [4. С. 18].

Жашы жете электер кылмыш-укуктук мааниде алганда – тар курактык топ делинет. КР Кылмыш Кодекси “жашы жете элек” деген түшүнүккө так легалдуу аныктама берген – анда 14 жаштан ашып, бирок 18 жашка толо элек жак деп аныкталат. Маселен, КР КЖК 77-берененин 1-пунктуна ылайык, жашы жете элек деп кылмыш кылуу учурунда 14

жашка толуп, бирок 18 жашка чыга элек жак таанылат. Бул учурда белгилүү куракка толду деп туулган күн эмес, кийинки сутканын нол саатына жеткенде эсептелет. Демек, кылмыш-укуктук көз караш менен алганда жашы жете электер деп 14 жаштан 17 жашка чейинки жактар эсептелет.

Аталган жактын өз аракетине жооп бере алуусу кылмыш субъектисинин ажырагыс элементи болуп саналат, андыктан, биздин көз карашыбызда, өзгөчө белгилөөнү талап кылбайт. Ошентип, жашы жете элек укук бузуучунун конституциялык-укуктук макамын аныктоону төмөнкүдөй өңүттө элестетүү зарыл: бул кылмышка шектелип, айыпталып же кылмышкер деп таанылган 14 жаштан 18 жашка чейинки өз аракетине жооп бере алган жактын коом жана мамлекет тарабынан таанылуучу, сакталуучу, корголуучу т.а. Конституциялык нормалар аркылуу бекитилген укук, эркиндик жана милдеттеринин жыйындысы.

Г.Г. Смагиндин баса белгилөөсү боюнча «балалыкты камсыздоо жана коргоо жаатындагы көптөн нормативдик документтердин бар болуусуна карабастан, алардын корголуусунун деңгээли канааттандыраарлык деп эсептөөгө болбойт. Балдардын укуктарынын бузулуусунун көп таркоосу алар тарабынан агрессияны, мамлекеттик түзүлүштү каалабоону, мамлекеттик бийлик органдарына карата ишенбөөчүлүктү пайда кылат жана натыйжада балдар камкордук менен коргоону криминалдык элементтерден издей башташат. Жыйынтыгында теңирден-тескери жүрүм-турум жаралат» [3. С. 1].

Кылмыш-укуктук, кылмыш-процессуалдык, криминологиялык көз караш менен алганда учурдагы эң актуалдуу маселе катары кылмышка катталып болгон деп шектелип жаткан, айыпталып жаткан же айыптуу деп табылган жашы жете элек жарандардын укугун коргоо менен байланышкан маселелерди айтууга болот. Жашы жете электердин укугун юридикалык коргоо орчундуу мааниге ээ. Кыргызстандын бул жаатта иштеп жаткан мыйзамдарында кемчиликтер жок эмес.

Кыргыз Республикасынын ар бир жаранынын укуктары жана эркиндиктери КР Конституциясынын 40-беренесине ылайык кепилдикке алынат. Бул конституциялык жобо курагына карабастан бардык жарандарга тиешелүү жана аракеттеги мыйзамдарда бекитилген.

Кыргыз Республикасынын кылмыш-процессуалдык жана административдик-процессуалдык мыйзамдарынын нормалары жашы жете элек укук бузуучулардын укугун коргоонун өзгөчөлүгүн чагылдырат, андан сырткары жашы жете элек укук бузуучулардын укугун коргоонун каражаттарынын кеңири тизмесин камтыйт. Аталган мыйзамдарды модернизациялоо маселеси алгач кылмыш жана административдик процессте жашы жете электердин укугун жогорку деңгээлде коргоо, о.э. сот өндүрүшүнүн социалдык багытталуусу сыяктуу өзгөчө белгилерге таандык болуш керек. Биздин көз карашыбызда, сот өндүрүшүнүн социалдык багыт-

талуусу жөнүндө тезис бир топ шектенүүнү жаратат, себеби социалдык жумуштар бир кыйла эле анын чегинен сыртта жатат. Учурдагы профилактика бир топ натыйжалуу, анткени, өспүрүмдөр али кылмыш жасай элек кез, тиешелүү себептер бар болсо ата-энелеринин укугун да ажыратуу зарыл. Дал ушул эртерээк жүргүзүлгөн профилактика жашы жете электин укугун коргоонун, укук бузуучуга айланып кетүүсүн алдын алуунун эң мыкты механизми б.э.

Н. Амрахов тарабынан жүргүзүлгөн сурамжылоолор көрсөтүп тургандай, сурамжылоого катышкандардын басымдуу көпчүлүгү жарандардын укугунун жана эркиндигинин кылмыш-укуктук корголуусунун даражасына ошондой эле мамлекеттик бийликтин укук коргоо жана башка органдарынын ишмердүүлүгүнө төмөн баа беришкен [6. С. 18].

Н.В. Кравчуктун эсептөөсү боюнча, коргоонун соттук тартибинин негизги кемчилиги болуп, «жаш балдардын сотко кайрылуусун жана соттук териштирүүгө демилгечи катарында катыша алуусун камсыздаган механизмдин жоктугу эсептелет. Бул деген сөз, соттор жаш балдардын толук аракет жөндөмсүздүгүн пайдалануу аркылуу жашы жете элек доogerлердин арызын кароодон баш тартууга мүмкүндүк берет» [7]. Татаал турмуштук абалда жайгашкан балдар өзгөчө көңүл бурууну талап кылат. Практика көрсөтүп келгендей, дал ушундай абалдагы балдар жашы жете элек укук бузуучулардын катарын толуктап келишет.

Г.Г. Смагин төмөнкүдөй, жашы жете электердин укук жана эркиндиктерин коргоого, социалдык адилеттүүлүктү калыбына келтирүүгө жана девиантык жүрүм-турумдардын алдын-алууга багытталган ишмердүүлүктү жүргүзүүчү мамлекеттик органдардын бүтүндөй системасын түзүү жөнүндө жыйынтык чыгарат. Мындай аныктамага макул болбой коюуга болбойт. Бирок, учурда жашы жете электердин укук бузууларынын алдын алуу боюнча буга чейин калыптанып калган системаны түп тамырынан бери өзгөртүү зарылбы, же аракеттеги системаны өркүндөтүүгө болобу?

Азыркы мезгилде, жашы жете электер үчүн ювеналдык юстиция системасын түзүү зарылдыгы тууралуу маселелер көп талкууланып келе жатат. БУУ-н балдардын укугун коргоо тууралуу Конвенцияга ылайык жашы жете электерге карата атайын адилеттүүлүк системасын түзүү мамлекет үчүн милдеттүү маселе.

Ошентип, жашы жете электердин укук бузууларын, алардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоону четко алуу маселеси өтө аз иштелип чыккан көйгөй деп эсептөөгө болот. Бирок, реформалоонун кайсыл гана багытына карабастан, жашы жете элек укук бузуучулардын укуктарын коргоонун механизмдеринин жакшы иштөөсүн камсыздоо ошол укуктарды коргоочу субъекттердин ишмердүүлүгүнө жараша болот. Азыркы мезгилде, Кыргызстанда заман талабына

жооп бербеген нормативдик-укуктук актылардын ордуна жашы жете электер үчүн жер-жерлерде атайын соттук түзүмдөрдү куроо, алардын юрисдикциясын аныктоо, андан сырткары жашы жете электер боюнча иштеген комиссиялар тууралуу мамлекеттик мыйзамдарды кабыл алуу бүтүндөй сот системасын реформалоонун мүмкүнчүлүгү катары кароо абзел. Булардан тышкары, татаал турмуштук абалда жайгашкан өспүрүмдөр, о.э. жашы жете элек укук бузуучулар үчүн атайын социалдык камкордукка алуу системасын өнүктүрүү өтө зарыл.

Адабияттар:

1. *Радько Т.Н.* Теория государства и права: учеб. М.: Проспект, 2009. 752 с.
2. *Ювенальное* право: учеб. для вузов / под ред. А.В. Заряева, В.Д. Малкова. М.: ЗАО «Юс-тицинформ», 2005. 320 с.
3. *Гражданский* кодекс КР. Часть I, 2009 // Нормативные акты КР.-Б., 2000 [изм. доп. 10.06.11. № 35, 25.02.13. №32]. [Электронный ресурс] www.toktom.kg.
4. Семейный кодекс Кыргызской Республики, от 30 августа 2003 года N 201
5. *Мельникова Э.Б.* Ювенальная юстиция: Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии: учеб. пособие. М.: Дело, 2000. 272 с.
6. *Амрахов Н.И.О.* Права и свободы человека и гражданина как объект уголовно-правовой охраны: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006. 26 с.
7. *Кравчук Н.В.* Защита прав ребенка в судебном порядке // Государство и право. 2004. № 6. С. 68–69.
8. *Прозументов Л.М., Ольховик Н.В.* Рецидивная преступность несовершеннолетних осужденных и ее предупреждение. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2011. 154 с.

Рецензент: к.ю.н. Орозов Б.С.